

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

ПСИХОЛОГІЧНА РОЛЬ ДОВІРИ В РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОСТІ У
ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Назва теми

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 053 «Психологія»

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма «Психологія»

Номер індивідуального навчального плану студента

Виконав: студент II курсу, група ППМз-20-1

_____ Підпис

Д.Л. Саранчук

Ініціали, прізвище

Керівник кандидат педагогічних наук, доцент

Науковий ступінь, вчене звання

_____ Підпис

В.І. Афанасенко

Ініціали, прізвище

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки

доктор психологічних наук, професор

_____ Підпис

Є. М. Потанчук

Ініціали, прізвище

_____ 2021 р.

Хмельницький 2021

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Соціально-психологічні чинники розвитку навчальної мотивації у студентів різних курсів навчання»

Здобувач Кілянчук Андрій Володимирович

Керівник Василенко Олена Миколаївна

Кваліфікаційна робота включає 54 сторінки, 2 таблиці, 8 рисунків, перелік джерел посилання складає 60 найменувань.

Ключові слова: мотивація, навчальна мотивація, соціально-психологічні чинники, студенти-психологи, заклад вищої освіти.

Об'єктом дослідження є розвиток навчальної мотивації у студентів.

Предметом дослідження є соціально-психологічні чинники розвитку навчальної мотивації у студентів різних курсів навчання.

За результатами дослідження розроблено науково-практичні поради кураторам академічних груп з розвитку навчальної мотивації у студентів.

Одержані результати можуть бути використані в навчально-виховній діяльності закладів вищої освіти кураторами академічних груп з розвитку навчальної мотивації у студентської молоді.

Дипломник _____ Кілянчук А. В.

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 10 грудня 2021 р.

ЗМІСТ

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАКИ.....	6
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	10
1.1 Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження навчальної мотивації студентів.....	10
1.2 Особливості розвитку навчальної мотивації у студентів протягом навчання в закладі вищої освіти.....	17
1.3 Соціально-психологічні чинники розвитку навчальної мотивації у студентської молоді.....	22
Висновки до розділу	27
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ У СТУДЕНТІВ РІЗНИХ КУРСІВ НАВЧАННЯ.....	29
2.1 Обґрунтування методів та методик дослідження.....	29
2.2 Організація та проведення емпіричного дослідження.....	34
2.3 Науково-практичні поради кураторам академічних груп з розвитку навчальної мотивації у студентської молоді.....	46
Висновки до розділу.....	49
ВИСНОВКИ.....	53
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	55

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАКИ

ЗВО – заклад вищої освіти.

ХНУ – Хмельницький національний університет.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Більшість студентів, які вперше приходять до закладу вищої освіти, мають прагнення вчитися і ставляться до учіння як до серйозної та важливої діяльності. В перші дні навчання майже кожний студент намагається сумлінно навчатися, проте через деякий час ставлення окремих студентів до навчання значно змінюється. Через три-чотири місяці вони починають виявляти байдужість до здобуття знань, небажання відвідувати пари, виконувати індивідуальні самостійні завдання. Основною причиною цього є не лише недосконалість організації навчально-виховного процесу в закладі вищої освіти, що виявляється в недостатній активізації навчальної діяльності студентів, але й особливості навчальної мотивації, пізнавальних психічних процесів самих студентів.

Навчання в закладі вищої освіти є підготовкою до трудової діяльності молоді особистості, яка має стати джерелом її матеріального забезпечення й засобом саморозвитку і самореалізації. Тому мотивація до навчання студентської молоді є надзвичайно важливою складовою організації навчального процесу в закладі вищої освіти, адже саме завдяки їй відбувається оволодіння студентами знань про майбутню професійну діяльність, покращення зацікавленості студентів навчальною діяльністю та розвиток у них прагнень до самовдосконалення.

Дослідженню психологічних особливостей мотиваційної сфери особистості присвячені праці таких науковців, як Л. Божович, В. Давидова, М. Заброцького, Г. Костюка, С. Максименка, З. Огороднійчук, С. Рубінштейна, О. Савченко, О. Скрипченко та інших.

Теоретико-прикладні аспекти проблеми формування мотивації студентів до навчальної діяльності у закладі вищої освіти розкриті в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: С. Бобровицької, Р. Вайсмана, Н. Волкової, А. Гебос, О. Гилюн, В. Кикоть, Г. Мухіної, А. Мечнікова, Ф. Рахматуліної, А. Реана, О. Тарнопольського, В. Якуніна та багатьох інших.

Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, присвячених проблемі розвитку навчальної мотивації у студентів, це питання залишається одним з актуальних питань педагогіки та психології вищої школи.

Об'єктом дослідження є розвиток навчальної мотивації у студентів.

Предметом дослідження є соціально-психологічні чинники розвитку навчальної мотивації у студентів різних курсів навчання.

Мета дослідження: теоретичне вивчення та емпіричне дослідження соціально-психологічних чинників розвитку навчальної мотивації у студентів різних курсів навчання.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми розвитку навчальної мотивації у студентів.

2. Охарактеризувати соціально-психологічні чинники розвитку навчальної мотивації у студентів різних курсів навчання.

3. Емпіричним шляхом дослідити соціально-психологічні чинники розвитку навчальної мотивації у студентів різних курсів навчання.

4. Розробити науково-практичні поради кураторам академічних груп з розвитку навчальної мотивації у студентів.

Гіпотеза дослідження: розвиток навчальної мотивації студентської молоді детермінується такими соціально-психологічними чинниками, як: соціальними (прагнення студента зайняти певну позицію, місце у суспільних відносинах, отримати схвалення за свої дії від оточуючих) та психологічними (інтерес до змісту навчального матеріалу і майбутньої професійної діяльності, прагнення до успіху та уникнення невдач).

Методи дослідження: *теоретичні методи* (аналіз літературних джерел, їх класифікація та порівняння); *емпіричні методи* (методика «Мотиви до професійної діяльності» С. Гріншпун; Методика визначення статусів професійної ідентичності; Опитувальник «Автономність-залежність особистості у навчальній діяльності» (Г. Пригніна); Тест-опитувальник мотивації досягнення А. Мехрабіана; Методика діагностики самооцінки

мотивації схвалення (шкала брехливості) Д. Марлоу і Д. Крауна); *методи кількісної та якісної обробки даних*.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання в навчально-виховній діяльності закладів вищої освіти розроблених нами науково-практичних порад кураторам академічних груп з розвитку навчальної мотивації у студентської молоді.

Експериментальна база дослідження. Дослідження здійснювалось на базі Хмельницького національного університету. В ньому взяли участь 26 студентів першого курсу та 34 студента третього курсу спеціальності «Психологія».

Апробація результатів дослідження відбувалась шляхом публікації статті в «Збірнику наукових праць молодих вчених» ХІСТ Університету «Україна». Результати дослідження обговорювались також на Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Професійний розвиток та становлення особистості сучасного фахівця в умовах освітнього простору» (Хмельницький, 2021 р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання (60 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи магістра складає 60 сторінок машинописного тексту (основна частина – 54 сторінки).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

1.1 Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження навчальної мотивації студентів

На сьогоднішній день перед закладами вищої освіти (далі – ЗВО) постають все нові завдання, пов'язані з новими зміненими умовами суспільного життя, у тому числі й формування компетентної особистості майбутнього фахівця, розвитком у нього таких якостей, як високий професіоналізм, активність, ініціативність, мобільність, почуття відповідальності, уміння працювати та приймати самостійні рішення, постійно оновлювати свої знання, самовдосконалюватися тощо. При цьому надзвичайно важливу роль відіграє навчальна мотивація студентів, що впливає на успішність їх навчання та формування їх як майбутніх фахівців.

У сучасному тлумачному психологічному словнику В. Шапара зазначається, що «мотивацію складають спонукання, які викликають активність організму і визначають її спрямованість, тобто це усвідомлювані чи неусвідомлювані психічні фактори, що спонукають індивіда до здійснення певних дій і визначають їхню спрямованість та цілі» [56, с. 264].

На думку дослідників М. Скиби та О. Коханка, мотивація – це система мотивів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Одна й та ж сама діяльність може здійснюватися з різних мотивів [52, с. 91]. Науковці впевнені, що саме мотивація задає і спрямованість, і характер, і здібності особистості, здійснюючи вплив на них.

С. Гончаренко стверджує, що поняття «мотивація» є набагато ширшим, ніж «мотив» та означає систему мотивів або стимулів, чинників, що детермінують конкретну діяльність, поведінку особистості [10, с. 48].

Мотивація людини охоплює її мотиви, потреби, цілі, наміри, переживання тощо.

Окремою соціальною групою віком 17-21 р. є студентство. Для цієї групи притаманні такі специфічні новоутворення, як початок осмислення власних цінностей, власного життя та роздуми над сенсом життя. У цей період з'являється вікова криза, яка може бути помітною для молодшої людини, а може проходити й безсимптомно. Саме в цей період завдяки самовизначенню та самоусвідомленню студенти починають обирати свій вектор життя. У них формується «Я-концепція» майбутнього фахівця, тобто система уявлень про себе як суб'єкта навчально-професійної діяльності, тобто «Образ Я» – соціальна установка, ставлення особистості до себе, включаючи три взаємопов'язаних компонента: пізнавальний – пізнання себе, уявлення про свої якості та властивості; емоційний – оцінка цих якостей і пов'язане з нею самолюбство, самоповага і та ін.; поведінковий – практичне відношення до себе, похідне від перших двох компонентів [32, с. 63].

Науковці стверджують, що формування життєвих цілей, планів – характерна риса юнацького віку. Життєвий план особистості виникає, з одного боку, в результаті узагальнення цілей, котрі вона перед собою ставить, а з іншого боку – це результат конкретизації цілей і мотивів. З мрії, де все можливо, та ідеалу як абстрактного взірця, якого іноді не можна досягти, поступово вимальовується більш-менш реалістичний план діяльності [40].

На думку видатного психолога А. Маслоу, джерелом психічного розвитку особистості є її прагнення до самоактуалізації – якомога повного вияву своїх можливостей. Це прагнення ґрунтується на потребі в самоактуалізації – «вершині» в ієрархії потреб людини, яку складають також потреби в повазі і самоповазі, потреби в любові з боку довколишніх і належності до спільності, потреби в безпеці (захист від страху і тривоги) і фізіологічні потреби (спрага, голод, продовження роду тощо). З ними щільно пов'язані пізнавальні («знати і розуміти») та естетичні потреби («сприймати прекрасне»), але вони не входять до ієрархії, є вторинними стосовно її складових. Потреба в самоактуалізації

виявляється лише тоді, коли задоволені потреби, що перебувають на нижчих щаблях ієрархії [40, с. 153].

На думку І. Нікітіної та І. Мартич, мотиваційна сфера студента найменш піддатлива до управління нею, адже на студента діє комплекс зовнішніх і внутрішніх мотивів, які доповнюють один одного і вступають у суперечності між собою. Організація і зміст діяльності студента безпосередньо впливають на його розвиток і формування мотивації. При цьому увагу привертають його манери та особливості поведінки, тобто зовнішні прояви внутрішнього процесу. Прихованими від спостерігача залишається мотиваційна спрямованість особистості, її мотиваційна диспозиція, що складає мотиви дій, актуалізуючись у певних ситуаціях [36, с. 210].

Дослідниці також стверджують, що професійна мотивація студента не є однорідною, а залежить від багатьох психологічних і соціологічних факторів, які, в свою чергу, визначаються системою ціннісних орієнтацій молоді особистості: престиж, високе матеріальне становище, креативність, саморозвиток, досягнення, духовне задоволення, збереження власної індивідуальності. І. Нікітіна та І. Мартич вважають, що інтенсивність розвитку професійної мотивації залежить від того, якою мірою система цінностей людини співвідноситься із системою цінностей суспільства, до якого людина належить [36, с. 210].

Т. Садова, досліджуючи мотивацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, дає наступне її визначення: «мотивація – це динамічне утворення, процес формування у студентів таких мотивів навчання, які б спонукали їх до продуктивної пізнавальної діяльності та засвоєння змісту професійно-педагогічної підготовки, а також підтримання і реалізацію вже існуючих позитивних мотивів учіння» [48]. Дослідниця вважає, що саме внутрішня позитивна мотивація навчально-пізнавальної діяльності є важливою рушійною силою в розвитку активності студентів, адже формується під впливом пізнавальних інтересів, потреби в отриманні знань, усвідомлення цінності навчання. Позитивна навчальна мотивація сприяє досягненню найкращих

результатів в учінні, формуванню пізнавальної активності студента як якості його особистості [48].

Л. Міхеєва розглядає навчальну мотивацію як «ієрархічну систему внутрішніх і зовнішніх мотивів» [30, с. 8]. На її думку, до внутрішніх мотивів належать спонукання, в основі яких лежить задоволення від процесу та безпосередніх результатів навчальної діяльності, а до зовнішніх – мотиви учіння, які не стосуються змісту, процесу та результатів навчальної діяльності, а з'являються під впливом відносин, що існують між індивідом та навколишнім середовищем. Зовнішні мотиви можуть бути позитивними (мотиви успіху, досягнення) і негативними (мотиви уникнення, захисту) [30, с. 8-10].

Досить цікавим для нашого дослідження є визначення навчальної мотивації студентів, запропоноване Л. Сердюк, яка вважає, що «мотивацію учіння треба розглядати не як сукупність мотивів чи потреб людини, а як динамічний аспект функціонування організму, який забезпечується складною структурно-рівневою мотиваційною системою». А системоутворюючим фактором цієї системи є саморозвиток особистості [50]. Авторка також стверджує, що у дослідженні мотивації учіння як цілісного феномену важливо виділяти внутрішню мотивацію (інтринсивну) та зовнішню мотивацію (екстринсивну).

Внутрішню мотивацію дослідниця визначає як тип поведінки студента, який виникає зсередини його особистісного «Я» та повністю перебуває усередині самої поведінки. Внутрішньомотивована діяльність не потребує якихось заохочень, винагород, крім активності самої людини. Така діяльність є самоціллю, а не засобом досягнення певної мети.

Зовнішня мотивація – тип поведінки студента, який виникає поза «Я» особистості або поза її поведінкою. Навчальна мотивація ініціюється і регулюється здебільшого зовнішніми факторами [50].

За результатами своїх емпіричних досліджень Л. Сердюк виділила чотири типи спрямованості навчальної мотивації студентів у ЗВО:

самореалізація, психологічне благополуччя, примус та амотивація, які розрізняються за виразністю особистісних детермінант і оцінках цінності навчальної діяльності студентської молоді для майбутнього професійного становлення. Належність до певного типу, на думку авторки, є показником потреби студента в особистісному розвитку, подальшій професійній діяльності та прагнення розвиватися в межах обраної професії.

Самореалізацію, психологічне благополуччя Л. Сердюк відносить до *внутрішньої мотивації*, що зумовлена творчою спрямованістю особистості, самокерівництвом, прагненням до саморозвитку, високого статусу тощо. А примус та амотивація детерміновані різними обставинами життя студента і є *зовнішньою мотивацією*, яка супроводжується психоемоційним дискомфортом, низькою задоволеністю навчанням або навіть байдужістю до нього [50].

Слід зазначити, що навчальна мотивація, як і інші види мотивації характеризується своїми показниками, такими, як: стійкість, спрямованість і динамічність. Зокрема, під «психологічною стійкістю» розуміють здатність підтримувати необхідний рівень психічної активності при широкому різноманітті чинників, які діють на людину [51].

Зазвичай стійкість мотивації розглядають в комплексі з такими її характеристиками, як сила, усвідомленість, дієвість, сформованість мотивів діяльності, орієнтація на процес тощо. Дослідження науковців показують, що зв'язок стійкості мотиваційної структури особистості з її динамічністю полягає в диференціації компонентів в структурі, їх впорядкування з тенденцією до стійкості структури. Тобто домінування процесуальної мотивації додає структурі значну стійкість.

Ж. Рудницька у своїх дослідженнях здійснила класифікацію навчальної мотивації студентів за трьома типами:

– домінантний тип, що пов'язаний з психологічними особливостями студента та його ставленням до навчального процесу. Це внутрішній тип мотивації, який здебільшого визначає інтерес студента до конкретного предмету;

– ситуативна мотивація, яку визначають як зовнішню мотивацію щодо навчального процесу;

– конформістська або сугестивна мотивація, яка пов'язана з розбіжностями між ціннісними орієнтаціями та реальною поведінкою особистості. Наприклад, коли студент не має бажання засвоювати знання з певного предмету, але йому потрібно засвоїти ці знання, адже вони необхідні для успішної майбутньої професійної діяльності – це є приклад конформістської мотивації. Стимулами, які спонукають такий тип мотивації можуть бути: отримання підвищеної стипендії, можливість продовжити навчання за кошти державного бюджету, бажання навчатися у магістратурі чи аспірантурі [47].

Варто зауважити, що саме конформістська або сугестивна мотивація носить примусовий характер і може бути малоефективною для певної категорії студентів. Проте традиційний підхід до організації навчального процесу в більшості вітчизняних ЗВО приділяє значну увагу формуванню стимулів саме такого роду [47].

І. Березнева наголошує на важливій ролі викладача у формуванні мотивації до навчання здобувачів вищої освіти. Дослідниця визначила фактори, що впливають на цей процес, а саме:

- характер стосунків студентів і викладача;
- рівень володіння викладачем матеріалом, який викладає;
- досвід викладання і ставлення викладача до свого предмета;
- постійне підвищення викладачем свого рівня знань;
- організація на високому рівні пізнавальної діяльності студентів;
- доброзичлива атмосфера на занятті;
- підтримка активності студентів на заняттях шляхом різноманітних заохочень, позитивного оцінювання, використання сучасних інформаційних технологій навчання тощо [2].

Ми повністю підтримуємо думку Ю. Калюжної стосовно того, що саме завдяки організації процесу самостійної роботи студентів можна досягти не

лише розвитку навчальної мотивації майбутніх фахівців, але й сформувати у них прагнення реалізації власного творчого потенціалу. Також досить важливим є те, що активізація навчальної мотивації студентів може бути суттєво підвищена завдяки врахуванню в навчально-виховному процесі ЗВО уже сформованих потреб студентської молоді, які обумовлюють їх особистісний розвиток: потреби в нових враженнях, корисних знаннях, у самоорганізації діяльності тощо. Подальший пошук шляхів застосування різних форм самостійної навчальної діяльності студентів може стати запорукою усвідомлення ними необхідності саморозвитку для майбутньої успішної професійної діяльності [18].

Формування навчальної мотивації у студентської молоді – це виховання в неї ідеалів, створення системи цінностей у поєднанні з активною поведінкою, тобто взаємозв'язок між усвідомлюваними та реально діючими мотивами діяльності студентів [24, с. 40].

Врахування у повному обсязі особливостей мотиваційної сфери студентів у навчальному процесі ЗВО сприяє не лише налагодженню співробітництва та впровадження технологій особистісно орієнтованого навчання, але й забезпечує суб'єктність студента у процесі навчання.

1.2 Особливості розвитку навчальної мотивації у студентів протягом навчання в закладі вищої освіти

Питання розвитку мотивації діяльності студентів протягом навчання у ЗВО розглядають в своїх дослідженнях В. Білоус, В. Козаков, Л. Орбан-Лембрик, А. Цимбалюк, Є. Шматков та багато інших. Вивченню умов, які сприяють формуванню у студентів позитивної навчальної мотивації присвячені

праці Н. Волкової, С. Занюк, В. Михайличенка, В. Полянської, В. Якуніна та інших.

Науковці вважають, що метою вищої освіти на сьогоднішній день є створення умов для розвитку і самореалізації кожного студента, формування у нього прагнення навчатися впродовж всього життя. Основними завданнями при цьому є підвищення ефективності навчання та оптимізація навчально-пізнавальної мотивації діяльності студентів. Адже навіть висококваліфікований викладач не здатний досягти бажаних результатів навчання студентів, якщо його зусилля не будуть узгоджені з мотиваційною основою навчального процесу.

На думку відомого дослідника Р. Малинаускаса, навчальна діяльність студентів завжди є полімотивованою, тобто складається з зовнішніх та внутрішніх мотивів. До *зовнішніх мотивів* належать: прагнення студентів покращити особистісний розвиток, набути нових знань, умінь і навичок тощо. При цьому зовнішні мотиви іноді можуть бути й негативними (навчання як спосіб проявити свої лідерські якості, отримати престиж та заохочення, прагнення бути в центрі уваги тощо). *Внутрішні мотиви* навчальної діяльності поділяються на пізнавальні мотиви (інтерес студентів до змісту навчального матеріалу і майбутньої професійної діяльності) та мотиви досягнення, в основі яких лежить прагнення до успіху і уникнення невдач [27].

За концепцією М. Рогова, існує два великих блоки навчальних мотивів студентів: безпосередні та опосередковані мотиви. До *безпосередніх мотивів* належать: пізнавальні (прагнення до творчої діяльності, самоосвіта, бажання отримати нові знання) та мотиви розвитку особистості (прагнення до постійного особистісного зростання, розширення кругозору та ерудиції, підвищення свого культурного рівня). *Опосередкованими мотивами* є: соціальні (усвідомлення необхідності отримання вищої освіти, бажання стати повноцінним членом суспільства, обов'язок та відповідальність) і мотиви досягнення (добре підготуватися до професійної діяльності та отримати високооплачувану роботу) [45].

Цікавою є думка С. Занюк про те, що «навчальна діяльність – це процес взаємодії людини з оточуючим середовищем, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникла внаслідок появи потреби вчитися» [14, с. 35]. Тому викладач має постійно відтворювати умови для того, щоб виникала потреба студентів вчитися.

І. Зимняя трактує навчальну мотивацію як окремий вид мотивації, що включено в діяльність навчання або навчальну діяльність [16]. На думку авторки, навчальна мотивація визначається низкою чинників: закладом освіти, де відбувається навчальна діяльність; особливостями організації освітнього процесу у ньому; особливостями суб'єктів навчальної діяльності; суб'єктними особливостями педагога та його ставленням до учня (студента); специфікою навчальної дисципліни [16].

Досить цікавими для нашої роботи є дослідження вчених стосовно динаміки розвитку навчальної мотивації у студентів протягом навчання в ЗВО. Так, Т. Бубряк, досліджуючи навчальну мотивацію у студентів-психологів зробив висновки, що для студентів-психологів першого курсу найважливішими є «професійна», «діяльнісна» та «перспектива спілкування», тобто прагнення до спілкування, певних змін у житті, створення відповідної кар'єри. А для студентів-психологів третього та п'ятого курсу найважливішою є «групова» перспектива, у них переважають наміри, мрії, побажання, пов'язані з груповою приналежністю, разом з групою вони прагнуть віднайти своє місце у житті. Дослідник стверджує, що протягом навчання на третьому курсі у студентів-психологів відбувається спад «професійної» перспективи, студенти спробували себе в даній професії під час проходження практики, зіткнулись з першими труднощами і відчули всі плюси та мінуси обраної професії [4].

На думку С. Занюка, в структурі навчальної мотивації студентів першого-другого курсів домінують здебільшого такі зовнішні мотиви, як мотив саморозвитку, соціального престижу, матеріального достатку та комунікативний мотив. При цьому внутрішня мотивація є недостатньо розвиненою і тому протягом навчання в ЗВО відбувається певне зниження

навчальної мотивації студентської молоді [15].

Вітчизняний науковець М. Овчинников на прикладі студентів педагогічного ЗВО встановив, що в динаміці навчальної мотивації найбільш суттєвою є різниця між показниками мотивації студентів першого-другого і третього-четвертого курсів, що свідчить про значущість цих етапів навчання для її формування. Автор стверджує, що перший-другий курси – це період адаптації студентів до нових умов навчання у ЗВО, третій-четвертий курси є «екватором» навчання та поступовим переходом до навчально-професійної діяльності [37].

При дослідженні динаміки навчальної мотивації студентів педагогічного ЗВО М. Овчинников виявив, що на першому і другому курсах спостерігається задоволеність навчанням і мотивація досягнення успіху. А на четвертому і п'ятому курсах здійснюється динамічний аспект мотивації навчання, який відбивається у використанні мотиваційних стратегій та заміщує її змістовну форму [37].

Вивчення особливостей розвитку навчальної мотивації у майбутніх соціальних працівників дали змогу Н. Бадмаєвій зробити висновки про те, що протягом навчання у ЗВО в студентів відбуваються наступні зміни у мотиваційній сфері: на першому курсі провідним є мотив отримання знань, на другому і третьому курсах пріоритетними є мотиви опанування професією, а в студентів четвертого і п'ятого курсів перше місце посідає мотив отримати диплом. Авторка припускає, що саме на четвертому курсі відбуваються зміни у мотиваційній сфері студентів, коли навчально-пізнавальні мотиви переходять на перше місце, а мотиви престижу – на третє місце [1].

Л. Несух, досліджуючи вплив мотивації на якість навчальної діяльності студентів з'ясувала, що рівень мотивації студентів першого і четвертого курсів мало відрізняється один від одного, проте студенти четвертого курсу більше схильні до самостійної пошукової діяльності та краще усвідомлюють необхідність свого навчання в ЗВО. При цьому у першокурсників основними мотивами навчання є усвідомлення обов'язку гарно навчатися, щоб не

розчарувати рідних, уникнути неприємностей, пов'язаних з проблемами в навчанні. А для студентів четвертого курсу одним з провідних мотивів навчання є бажання отримувати стипендію, тобто переважають мотиви зовнішньої мотивації [34].

У своїх дослідженнях Г. Павловець виявив таку динаміку розвитку навчальних мотивів у студентів: на першому курсі переважають мотиви навчальної діяльності; на другому курсі провідним є мотив уникнути осуду й покарання за погане навчання; на третьому курсі важливим є мотив бути прикладом для одногрупників; на четвертому курсі значущим є мотив стати хорошим фахівцем, а на п'ятому курсі переважаючим є мотив отримати інтелектуальне задоволення від майбутньої професійної діяльності [38].

Отже, як бачимо, розвиток навчальної мотивації студентів протягом навчання в ЗВО обумовлений змістовними перетвореннями навчальної діяльності: від провідної пізнавальної діяльності на перших курсах до навчально-професійної діяльності на випускних курсах. Можна стверджувати, що висока гнучкість мотиваційного компоненту навчання та його вплив як на особистість самого студента, так і на його навчальну активність зумовлюють необхідність врахування не тільки особистісних рис і властивостей студентів, але й особливості умов їхнього навчання і напряму професійної підготовки.

З огляду на це, дослідники виділяють умови, що впливають на формування навчальної мотивації у студентів ЗВО. Зокрема, Н. Черняк характеризує такі умови, що впливають на формування позитивних мотивів навчальної діяльності студентів:

- 1) професіоналізм викладача;
- 2) ставлення викладача до студента як до компетентної особистості;
- 3) сприяння самовизначенню студента та розвитку у нього позитивних емоцій;
- 4) організація навчання як процесу пізнання;
- 5) використання методів, що стимулюють навчальну діяльність;
- 6) усвідомлення цілей навчання;

- 7) професійна спрямованість навчальної діяльності;
- 8) доступність змісту навчального матеріалу;
- 9) створення ситуації успіху для невпевнених у своїх силах студентів [54, с. 35].

І. Нікітіна та І. Мартич обґрунтовують наступні психолого-педагогічні умови, які впливають на формування стійкої професійної мотивації студентів, а саме:

1. Розвиток та підтримка прагнень студентів проявити себе через навчально-професійну діяльність шляхом формування у них ієрархії ціннісних орієнтацій, що пов'язані з професійною діяльністю.

2. Активізація розвитку професійних якостей, здібностей студентів до саморегуляції тощо.

3. Створення для студентів ситуації успіху та усвідомлення свого особистісного зростання на високому рівні реалізації їхніх здібностей, а не на рівні зниження вимог до них.

4. Врахування таких критеріїв в процесі формування в студентів високого рівня мотивації професійних досягнень, як: навчальна діяльність визначається вимогами навчального курсу та можливостями зони актуального й найближчого розвитку кожного студента; індивідуалізація процесу навчання; об'єктивність оцінок як показника особистісних досягнень студента [36, с. 210].

Дослідниця Н. Щоголева розробила шляхи підвищення мотивації до навчання здобувачів вищої освіти, до яких віднесла наступні: підвищення рівня ораторських здібностей та обізнаності викладачів в сфері дисциплін, які вони викладають; формування здатності у викладачів цікаво подавати інформацію та розвивати в здобувачів освіти потреби у вивченні навчальних дисциплін; використання викладачами різноманітних методів інтерактивної діяльності; підтримка зворотнього зв'язку зі студентами [57].

Таким чином, можемо зробити висновок, що протягом навчання в ЗВО відбуваються значні зміни в розвитку навчальної мотивації студентської молоді: якщо для студентів-першокурсників провідною є пізнавальна

діяльність, то в студентів випускних курсів особливо значущою є навчально-професійна діяльність. Тому студенти-першокурсники в навчальній діяльності керуються здебільшого зовнішніми мотивами (прагнення до спілкування, певних змін у житті, створення кар'єри), а студенти старших курсів мають чітко сформовану внутрішню мотивацію навчання, тобто мотиви опанувати професію, стати хорошим фахівцем, отримувати задоволення від обраної спеціальності.

1.3 Соціально-психологічні чинники розвитку навчальної мотивації у студентської молоді

З огляду на те, що особистість студента прийнято характеризувати у таких трьох аспектах, як: *психологічному* (знання про єдність психічних процесів, станів і властивостей); *соціальному* (приналежність студента до певної соціальної групи та національності); *біологічному* (тип вищої нервової системи, інстинкти, фізичну силу, статуру), ми визначили соціально-психологічні чинники розвитку навчальної мотивації у студентської молоді.

Студентство, на думку І. Зимньої, є особливою соціальною групою, об'єднаною вищою школою. Студентська спільнота характеризується високим рівнем навчально-пізнавальної діяльності, мотивації, соціальною активністю, інтелектуальною та соціальною зрілістю. На думку авторки, студентський вік є періодом інтенсивної соціалізації молодих людей, формуванням у них професійних інтересів, побудови і реалізації життєвих планів та вибору життєвого шляху [16].

Вітчизняні дослідники Л. Яворовська, Р. Камишнікова, О. Поліванова, С. Яновська та С. Куделко описують *соціально-психологічні особливості студентів* різних курсів. Так, зокрема, вони вважають, що на першому курсі студенти адаптуються до нових умов життя і у них ще відсутній диференційований підхід до своїх професійних ролей. На другому курсі

завершується період адаптації до студентського життя, але навчальна діяльність є досить інтенсивною і напруженою. У студентів третього курсу спостерігається поглиблення професійних інтересів, тобто початок спеціалізації. У студентів четвертого курсу відбувається переоцінка життєвих цінностей, а на п'ятому курсі у студентів формуються практичні установки щодо майбутньої діяльності, з'являються нові цінності, пов'язані з сімейним становищем [41, с. 16].

Як вже зазначалося раніше, навчальна мотивація характеризується цілим рядом специфічних *чинників*, що змінюються і вступають в нові відносини один з одним: освітньою системою та освітньою установою, де відбувається навчання; організацією освітнього процесу; особистісними особливостями тих, хто навчається та особистісними характеристиками тих, хто навчає; специфікою навчального предмету тощо.

За результатами наукових досліджень можемо зробити висновок, що *навчальна мотивація студентів* є системою природних, соціальних і особистісних чинників, що спонукають молодих осіб включитися у процес навчання, впливають на його характер та забезпечують ефективність цього процесу. Зауважимо, що відсутність одного з них призводить до переструктурування всієї системи мотивів та їх деформації.

На думку М. Скиби та О. Коханка, мотивація студентської молоді характеризується широкою групою мотивів, до яких належать: соціальні, моральні, естетичні, пізнавальні, творчі, матеріальні, престижні, утилітарні та мотиви, пов'язані зі змістом праці за певною спеціальністю [52, с. 91-98]. Розглянемо їх більш докладно.

Соціальні мотиви – це прагнення своєю працею сприяти не лише власному розвитку, а й розвитку суспільства.

Моральні мотиви характеризуються почуттям відповідальності перед рідними та громадою, можливість професійного зростання.

Естетичні мотиви відображаються у прагненні молодих людей до краси і гармонії, пізнання навколишнього світу.

Пізнавальні мотиви виявляються в прагненні молоді до здобуття певних знань, ознайомлення зі змістом та сутністю конкретної діяльності.

Творчі мотиви характеризують творче ставлення до праці і творчий характер праці.

Матеріальні мотиви виявляються у прагненні молоді до отримання високої оплати праці, грошової винагороди.

Престижні мотиви – це прагнення студентської молоді до обрання тієї професії, яка ціниться в суспільстві та дозволяє швидко досягти соціального статусу і кар'єрного зростання.

Утилітарна група мотивів пов'язана з оцінкою всіх явищ з позиції їх корисності, підпорядкування дій егоїстичному розрахунку, отриманню вигоди.

Мотиви, пов'язані зі змістом праці за професією характеризуються чіткими знаннями молоді про особливості професійної діяльності за цією спеціальністю та виражаються у спрямованості на розумову і фізичну працю [52, с. 91-98].

Ж. Вірна стверджує, що навчальну мотивацію студентів складають внутрішні, зовнішні, особистісні мотиви [8].

Внутрішні мотиви виявляються в інтересі до пізнання, надають студенту впевненості у собі, підвищують його самооцінку, самоповагу тощо. Внутрішня мотивація сприяє емоційному комфорту, а емоційний комфорт викликає почуття впевненості, захищеності, що сприяє розвитку життєрадісної, активної, сміливої особистості.

Зовнішні мотиви є мотивами, за яких навчання є засобом задоволення інших потреб чи досягнення інших цілей. Вони поділяються на:

– широкі соціальні мотиви (обов'язок перед суспільством, батьками; самовизначення, орієнтація на майбутню діяльність; самовдосконалення, саморозвиток у процесі навчання);

– вузькі особистісні мотиви (прагнення до хороших оцінок, до похвал; мотиви лідерства і престижу);

– негативні мотиви (мотиви уникнення неприємностей з боку вчителів, батьків та однолітків).

Найвагомішими мотивами, що спонукають до навчання, на думку Ж. Вірної, є *особистісні мотиви* – потяг до знань, інтерес до процесу їх здобування [8].

А. Маркова, Т. Матіс та А. Орлов, досліджуючи питання формування мотивації навчання в школярів, виділяють дві великі *групи мотивів навчання*:

1. *Пізнавальні мотиви*, пов'язані із змістом навчальної діяльності і процесом її виконання.

2. *Соціальні мотиви*, пов'язані з різними соціальними взаємодіями учнів з іншими людьми [28].

Відомий психолог Р. Немов пропонує розрізнити *ситуаційну (зовнішню) та особистісну (внутрішню) мотивацію*. За умови ситуаційної (зовнішньої) мотивації мотиви навчання пов'язані з необхідністю продемонструвати певні знання, вміння та навички у конкретній ситуації. У випадку особистісної (внутрішньої) мотивації мотивами є самовдосконалення, реалізація певних цінностей, ідеалів [33].

Мотивами навчання для студента, на думку С. Рубінштейна, є його природне прагнення підготуватися до майбутньої професійної діяльності та інтерес до знань. Але автор зазначає, що крім цих є ще й інші мотиви: прагнення випробувати і виявити свої сили і здібності, необхідність виконання своїх обов'язків перед державою, батьками, самим собою [46].

Досить цікавою для нашого дослідження є думка Є. Ільїна, який стверджує, що мотив та мотивація є категоріями, що належать до внутрішнього світу людини. Тому правильно говорити не про внутрішню чи зовнішню мотивацію, а про мотивацію внутрішньо-організовану та зовнішньо-організовану [17].

Отже, як бачимо, навчальна мотивація включає в себе: пізнавальні мотиви, широкі соціальні мотиви і мотиви досягнення, але індивідуальність кожного студента виявляється в домінуванні якогось з зазначених мотивів

усередині навчальної діяльності. Саме поєднання декількох мотивів дає змогу студенту включитися в навчальний процес як суб'єкта діяльності та свідомо формувати свої наміри і цілі.

З огляду на все вище зазначено, вважаємо, що *соціально-психологічними чинниками* розвитку навчальної мотивації у студентів є:

Соціальні чинники відображаються у прагненні студента зайняти певну позицію, місце у суспільних відносинах, дістати схвалення оточуючих та заслужити у них авторитет. Вважаємо, що зовнішні (соціальні) мотиви пов'язані з потребою у спілкуванні та формують мотивацію благополуччя студента, що виявляється в його прагненні отримувати схвалення за свої дії від навколишніх.

Психологічні чинники розвитку навчальної мотивації студентів проявляються у їхніх пізнавальних мотивах (інтерес до змісту навчального матеріалу і майбутньої професійної діяльності) та мотивах досягнення, в основі яких лежить прагнення до успіху і уникнення невдач.

Дослідники стверджують, що соціальні чинники розвитку навчальної мотивації тісно пов'язані з психологічними, так само як зовнішні та внутрішні мотиви навчання. З цього приводу відомий науковець С. Рубінштейн писав, що «зовнішні причини завжди діють через внутрішні умови, а спосіб та результат їх дії на суб'єкта діяльності визначається його внутрішнім станом, системою його ставлень до життєвої ситуації, в якій здійснюється діяльність. Внутрішні умови окреслюються системою цінностей особистості, які впливають на розвиток внутрішньої мотивації» [46].

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що надзвичайно актуальною на сьогоднішній день є проблема формування у студентів внутрішньої навчально-професійної мотивації, яка визначається як складне співвідношення різних мотивів, що входять до потребнісно-мотиваційної сфери студентів і є рушійним фактором їхнього розвитку.

Висновки до розділу

Теоретичний аналіз проблеми розвитку навчальної мотивації у студентської молоді дає змогу зробити наступні висновки:

Під терміном «навчальна мотивація» розуміють процес формування у студентів мотивів навчання, які спонукають їх до продуктивної пізнавальної діяльності та засвоєння змісту професійної підготовки. Основними детермінантами навчальної мотивації студентів як цілісного феномену є внутрішня мотивація (тип поведінки студента, який виникає зсередини його особистісного «Я») та зовнішня мотивація (тип поведінки студента, який виникає поза «Я» особистості або поза її поведінкою). Внутрішньомотивована діяльність не потребує якихось заохочень, винагород, крім активності самої людини. Зовнішньомотивована діяльність ініціюється і регулюється здебільшого зовнішніми факторами.

За результатами аналізу наукових джерел з проблеми дослідження, ми з'ясували, що протягом навчання в ЗВО відбуваються значні зміни в розвитку навчальної мотивації студентської молоді. Так, для навчальної мотивації студентів-першокурсників провідною є пізнавальна діяльність, а в студентів випускних курсів особливо значущою є навчально-професійна діяльність. Тому студенти-першокурсники в навчальній діяльності керуються здебільшого зовнішніми мотивами (прагнення до спілкування, певних змін у житті, створення кар'єри), а студенти старших курсів мають чітко сформовану внутрішню мотивацію навчання, тобто мотиви опанувати професію, стати хорошим фахівцем, отримувати задоволення від обраної спеціальності.

В процесі дослідження нами встановлено, що розвиток навчальної мотивації у студентської молоді характеризується своїми соціально-психологічними чинниками: соціальні чинники виявляються у прагненні студента зайняти певну позицію, місце у суспільних відносинах, дістати схвалення оточуючих та заслужити у них авторитет; психологічні чинники відображаються у пізнавальних мотивах студентів (інтересу до змісту

навчального матеріалу і майбутньої професійної діяльності) та мотивах досягнення, в основі яких лежить прагнення до успіху і уникнення невдач.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ У СТУДЕНТІВ РІЗНИХ КУРСІВ НАВЧАННЯ

2.1 Обґрунтування методів та методик дослідження

Для дослідження особливостей розвитку навчальної мотивації в студентської молоді можна використовувати різні методи та методики. Досить дієвими є *опитувальні методи*: анкетування, індивідуальні та групові бесіди зі студентами тощо.

Анкетування студентів проводиться з метою виявлення у них певних інтересів та здібностей, рівня їх підготовки до майбутньої професійної діяльності та особливостей розвитку особистісних і професійних якостей. Адже ефективність навчальної мотивації студентів значним чином залежить від їхніх потреб, інтересів, здібностей, цінностей. У зв'язку з цим важливо з'ясувати, що спонукає активність студента у засвоєнні навчального матеріалу, участі у суспільній діяльності та визначає його професійні наміри і плани.

Бесіда дозволяє отримати широку інформацію про рівень усвідомленості кожного студента щодо вибору майбутнього професійного шляху. Бесіди, як правило, куратор проводить з усією групою, але можливі і індивідуальні бесіди (за потребою). В процесі бесіди куратор повідомляє студентам про можливості працевлаштування за обраною ними професією, розширює їхні знання про цю професію, співставляє інтереси та нахили студентів з вимогами професії, яку вони обрали, обговорює з ними особливості навчання та взаємовідносин в ЗВО, відповідає на запитання студентів тощо.

Щодо діагностичних *методик*, що визначають розвиток навчальної мотивації у студентів, то найбільш дієвими, на нашу думку, є наступні:

Для діагностики стилю навчальної діяльності студентів можна використовувати *Опитувальник «Автономність-залежність особистості у*

навчальній діяльності» (Г. Пригніна). Методика діагностує обидва типи тих, хто навчається: «автономних» і «залежних», а також виділяє третю групу – «невизначених» (ті, в кого приблизно в рівній мірі виражені особливості, характерні як для першого, так і для другого типу) [25].

Тест-опитувальник мотивації досягнення А. Мехрабіана складається з ряду тверджень, що стосуються окремих рис характеру, а також думок і почуттів з приводу деяких життєвих ситуацій. За цією методикою, на основі підрахунку сумарного балу визначають, яка мотиваційна тенденція домінує в досліджуваного на даний час. Для цього бали всієї вибірки досліджуваних ранжують і виділяють дві контрастні групи: верхні 27% вибірки характеризуються мотивами орієнтації на успіх, а нижні 27% – мотивами уникнення невдачі [43].

Для оцінки правдивості висловлювань досліджуваних в опитувальники часто включають так звані «шкали брехливості» чи «шкали прагнення до схвалення». Одним з варіантів такої шкали є *Методика діагностики самооцінки мотивації схвалення (шкала брехливості) Д. Марлоу і Д. Крауна*. Зауважимо, що загальний підсумковий показник «мотивації схвалення» за шкалою отримують завдяки сумуванню всіх «працюючих» питань. Чим вищий підсумковий показник, тим вища мотивація схвалення і, відповідно, вищий рівень готовності людини показати себе такою, яка повністю відповідає усім соціальним нормам і вимогам. Низькі показники можуть свідчити як про неприйняття традиційних норм, так і про зайву вимогливість до себе [43, с. 635-636].

Важливими характеристиками студента як суб'єкта навчальної діяльності є такі його якості, як: самостійність, впевненість в собі, відповідальність тощо. У зв'язку з цим в навчальній діяльності виокремлюються дві полярні групи тих, хто навчається: «автономні» і «залежні». «Автономні» в навчанні характеризуються як наполегливі, цілеспрямовані, самодисципліновані, впевнені в собі, самостійні. У «залежних» навчальна діяльність пов'язана здебільшого з вказівками з боку педагогів, їх порад тощо.

Методика «Мотиви до професійної діяльності» С. Гріншпун проводиться з метою дослідження причин вибору професії студентами, структури їх мотиваційної сфери. Тест включає в себе 32 твердження. Обробка результатів проводиться шляхом підсумовування балів по стовпцях. Порівняння чотирьох отриманих сум дозволить виявити співвідношення мотивів вибору професії: питання 1 – 8 – мотиви престижності професії; 9 – 16 – мотиви матеріального благополуччя; 17 – 24 – мотиви ділового характеру; 26 – 32 – мотиви творчої реалізації в праці [12].

Потреби, що лежать в основі навчальної мотивації можуть бути найрізноманітнішими. *Методика, спрямована на дослідження особливостей мотивації досягнень, запропонована Ю. Орловим* в 1978 р. являє собою опитувальник, який рекомендований для вивчення впливу мотивації досягнення на ефективність діяльності. Під «потребою в досягненні мети» автор розуміє прагнення завжди досягати поставлених цілей.

Опитувальник включає в себе 23 твердження. Досліджуваним пропонується ряд тверджень, з якими вони можуть бути згодні або незгодні, відповідно поряд з його номером ставлять «так» або «ні». Інтерпретація отриманих результатів базується на твердженні: чим більше балів в сумі набирає досліджуваний, тим більшою мірою у нього виражена потреба в досягненнях [29, с. 19-21].

Методика визначення статусів професійної ідентичності складається з 20 пунктів, за кожним з яких можливі чотири варіанти відповідей: «а», «б», «в», «г». За результатами проведеної діагностики визначається статус професійної ідентичності особистості:

1. *Невизначений стан* характерний для осіб, які не мають певних професійних цілей та планів і при цьому не намагаються їх сформулювати, здобувати варіанти свого професійного розвитку.

2. *Сформована професійна ідентичність* виявляється у тих, хто готові зробити усвідомлений вибір подальшого професійного шляху або вже його зробили. У них присутня впевненість правильності прийнятого рішення про їх

майбутнє. Цей статус має молодь, яка пройшла через «кризу вибору» і самостійно сформувала систему знань про себе і свої професійні цінності, мету і життєві переконання. Вони можуть усвідомлено вибудовувати своє життя, тому що визначилися з тим, чого хочуть досягти.

3. *Мораторій (криза вибору)* характерний для людини, яка роздумує про можливі варіанти професійного розвитку, приміряє на себе різні професійні ролі. Як правило, після «кризи вибору» людина переходить до стану сформованої, рідше до нав'язної ідентичності.

4. *Нав'язна професійна ідентичність* характерна для тих, хто вибрав свій професійний шлях, але зробив це не шляхом самостійних роздумів, а прислухавшись до думки батьків, друзів, вчителів. На жаль, цілком можливо, що в подальшому житті це призведе до розчарування в зробленому виборі [11].

Опитувальник А. Реана «Мотивація успіху та страх невдачі» складається з 20 запитань, на кожне з яких необхідно дати позитивну або негативну відповідь. У своїх працях російський вчений А. Реан встановив, що в основі активності особистості лежить надія на успіх та страх невдачі. Керуючись потребою в досягненні успіху людина впевнена у власних силах, цілеспрямована, активна. Якщо в основі діяльності людини лежить мотивація страху невдачі, то вона намагається, перш за все, уникнути покарання, осуду тощо. У таких людей проявляється підвищена тривожність, невпевненість у власних силах. Водночас, вони відповідально ставляться до виконання своєї роботи й намагаються усе робити правильно.

Опрацювання та інтерпретація результатів за цією методикою відбувається наступним чином: підраховується загальна кількість балів і, якщо досліджуваний набрав від 1 до 7 балів, то діагностується мотивація на невдачу (страх невдачі); 14 до 20 балів – мотивація на успіх (надія на успіх). Якщо кількість набраних балів від 8 до 13, то мотиваційний полюс не виражений. При цьому 8 – 9 балів ближче до страху невдачі, а 12 – 13 балів – до мотивації успіху [29, с. 21-23].

Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації (автор Т. Дубовіцька) використовується в навчальному процесі і є основою для підвищення ефективності навчання. Метою методики є визначення спрямованості і рівня розвитку внутрішньої мотивації навчальної діяльності здобувачів освіти при вивченні ними певних предметів. Методика складається з 20 тверджень і запропонованих варіантів відповідей. Відповіді у вигляді плюсів і мінусів записуються або на спеціальному бланку, або на простому аркуші паперу навпроти порядкового номеру твердження. Методика може використовуватися в роботі з усіма категоріями здобувачів освіти, які здатні до самоаналізу і самозвіту, починаючи з 12 років.

Для визначення рівня внутрішньої мотивації, за цією методикою, можуть бути застосовані наступні нормативні межі: 0-5 балів – низький рівень внутрішньої мотивації; 6-14 балів – середній рівень внутрішньої мотивації; 15-20 балів – високий рівень внутрішньої мотивації [13].

Отже, теоретичний аналіз та обґрунтування методів і методик дослідження мотивації навчання дозволяє стверджувати, що сучасна наука оперує значним арсеналом діагностики особливостей розвитку навчальної мотивації студентів ЗВО, а саме: бесіди, спостереження, опитування, тестування тощо.

2.2 Організація та проведення емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження соціально-психологічних чинників розвитку навчальної мотивації студентів ЗВО здійснювалось на базі Хмельницького національного університету (далі – ХНУ). В дослідженні взяли участь 26 студентів першого курсу та 34 студента третього курсу денної форми навчання спеціальності «Психологія» ХНУ.

З огляду на те, що *соціальні чинники* розвитку навчальної мотивації

студентської молоді пов'язані із зовнішніми (соціальними) мотивами, що виявляються в їх прагненні отримувати схвалення від оточуючих за свої дії, ми застосували наступні діагностичні методики: методика «Мотиви до професійної діяльності» С. Гріншпун та Методика визначення статусів професійної ідентичності.

Як вже раніше зазначалося, *психологічні чинники* розвитку навчальної мотивації студентів відображаються у їхніх пізнавальних мотивах та мотивах досягнення, в основі яких лежить прагнення до успіху і уникнення невдач. Тому для дослідження психологічних чинників розвитку навчальної мотивації студентів ми використали такі методики, як: Опитувальник «Автономність-залежність особистості у навчальній діяльності» (Г. Пригніна), Тест-опитувальник мотивації досягнення А. Мехрабіана, Методика діагностики самооцінки мотивації схвалення (шкала брехливості) Д. Марлоу і Д. Крауна.

На початку емпіричного дослідження були застосовані методики, які діагностують *соціальні чинники розвитку навчальної мотивації* студентів першого та третього курсів спеціальності «Психологія», а саме: методику «Мотиви до професійної діяльності» С. Гріншпун та Методику визначення статусів професійної ідентичності [12].

Методика «Мотиви до професійної діяльності» С. Гріншпун дозволила нам виявити наявність таких мотивів у студентів при виборі майбутньої професії, як: мотиви престижності професії, мотиви матеріального благополуччя, мотиви творчої реалізації в праці.

Результати діагностики мотивів вибору професії у 26 студентів-психологів першого курсу представлені на рисунку 2.1.

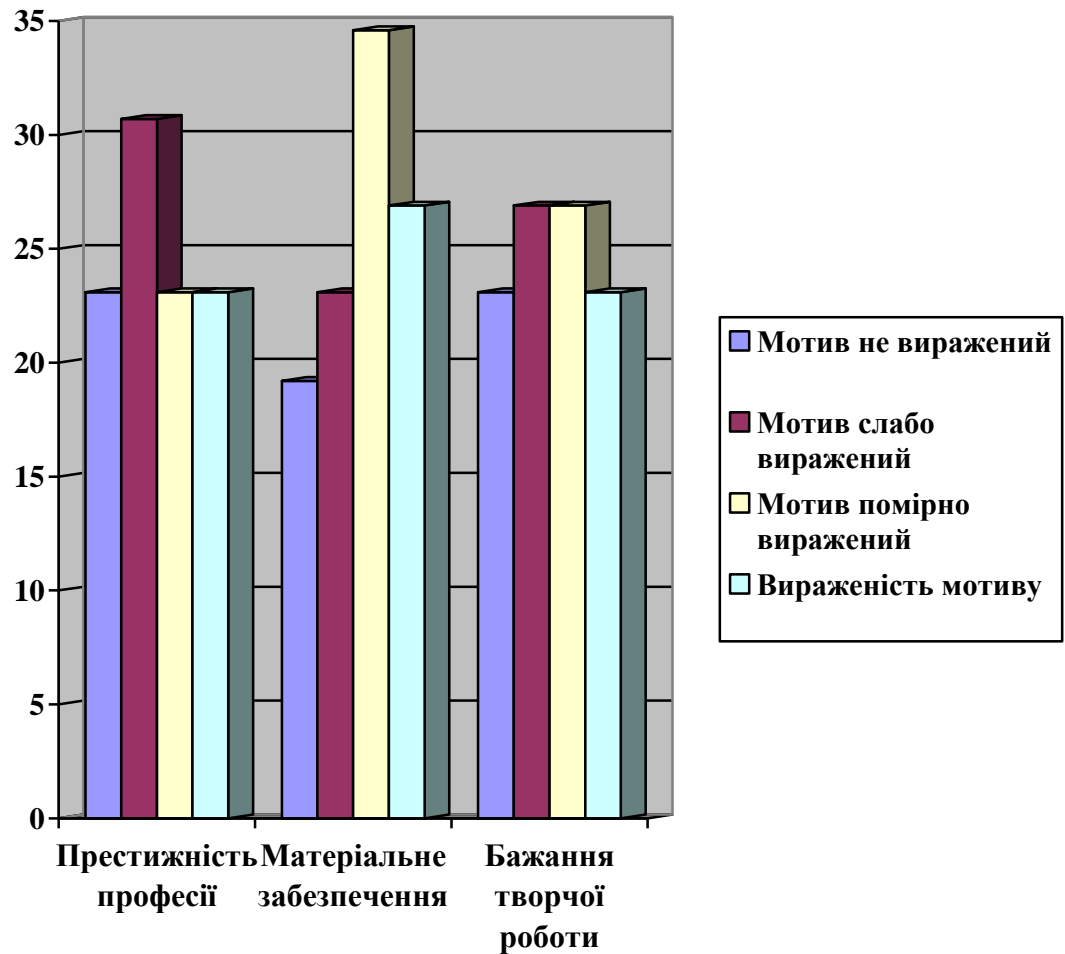


Рисунок 2.1 – Результати дослідження мотивів вибору професії у студентів-психологів першого курсу

Як видно з рис. 2.1, у більшості студентів-першокурсників при виборі майбутньої професії переважав мотив матеріального забезпечення, що свідчить про певну інфантильність цих студентів, за якої професія психолога обиралася ними лише через її високу оплату праці (на думку переважної більшості студентів).

Результати діагностики мотивів вибору професії у 34 студентів третього курсу спеціальності «Психологія» представлені на рисунку 2.2.

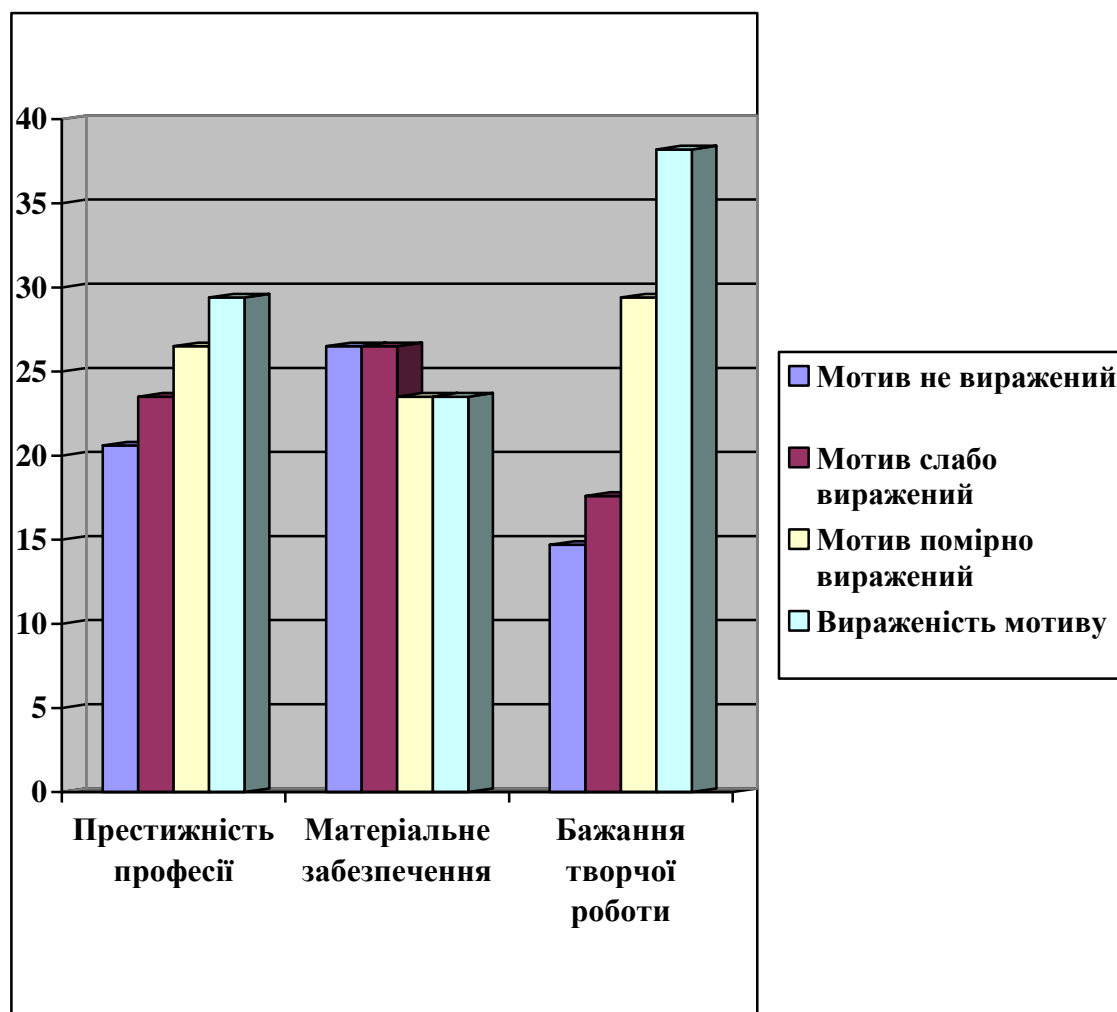


Рисунок 2.2 – Результати дослідження мотивів вибору професії у студентів-психологів третього курсу

Отже, як бачимо з рис. 2.2, у студентів третього курсу спеціальності «Психологія» переважаючим є мотив творчої діяльності, тобто професію психолога вони обрали за покликанням тому, що вона дає змогу їм відкрити свій творчий потенціал.

Наступною у дослідженні ми застосували *Методику визначення статусів професійної ідентичності*. За допомогою цієї методики було діагностовано характеристики статусу професійної ідентичності у досліджуваних: невизначений стан, сформована професійна ідентичність, мораторій (криза вибору), нав'язна професійна ідентичність.

Аналіз результатів діагностики статусів професійної ідентичності у 26 студентів-психологів першого курсу наведений у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Результати дослідження статусів професійної ідентичності у студентів-психологів першого курсу (у %)

Статус професійної ідентичності	Рівні сформованості статусу професійної ідентичності				
	Слабо виражений	Нижче середнього	Середній	Вище середнього	Сильно виражений
Невизначений стан	11,6	23,1	30,7	19,2	15,4
Сформована професійна ідентичність	23,1	26,9	26,9	15,4	7,7
Мораторій (криза вибору)	19,2	23,1	26,9	15,4	15,4
Нав'язна професійна ідентичність	11,6	15,4	34,6	26,9	11,6

Отже, дані, наведені в табл. 2.1 показали, що в переважній більшості студентів-психологів першого курсу професійна ідентичність сформована на досить низькому рівні. Про це говорять виявлені нами високі показники нав'язної ідентичності та невизначеності у професійних намірах студентів першого курсу. Так, зокрема, 34,6% досліджуваних студентів, навчаючись на першому курсі ЗВО, мають невизначений статус професійної ідентичності, що свідчить про недостатню усвідомленість ними вибору майбутньої професії психолога, нечіткість їхніх професійних цілей і планів. Нами з'ясовано, що 30,8% досліджуваних студентів ще роздумують про можливі варіанти професійного розвитку, приміряють на себе різні професійні ролі. А для 38,5% досліджуваних студентів характерна «нав'язна професійна ідентичність», що говорить про відсутність у них самостійно сформованої системи знань про себе і свої життєві переконання. Вони не можуть чітко визначитися з тим, чого

хочуть досягти в професійній сфері. І лише у 23,1% студентів-першокурсників професійна ідентичність сформована на рівні вище середнього.

Результати діагностики статусів професійної ідентичності у 34 студентів третього курсу спеціальності «Психологія» представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Результати дослідження статусів професійної ідентичності у студентів-психологів третього курсу (у %)

Статус професійної ідентичності	Рівні сформованості статусу професійної ідентичності				
	Слабо виражений	Нижче середнього	Середній	Вище середнього	Сильно виражений
Невизначений стан	17,7	29,4	23,5	17,7	11,7
Сформована професійна ідентичність	5,9	14,7	41,1	29,4	8,8
Мораторій (криза вибору)	11,7	20,6	32,3	29,4	5,9
Нав'язна професійна ідентичність	26,5	26,5	29,4	11,7	5,9

Дані, наведені в табл. 2.2 свідчать про те, що у студентів третього курсу спеціальності «Психологія» професійна ідентичність сформована на кращому рівні, ніж у студентів-першокурсників. Про це говорять високі (38,2%) та середні (41,1%) показники сформованого статусу професійної ідентичності. Проте в 29,4% студентів третього курсу наявний ще невизначений статус професійної ідентичності, що свідчить про недостатню усвідомленість ними вибору майбутньої професії психолога. Також у 35,3% студентів виявлена криза професійного вибору, а в 17,6% досліджуваних наявна «нав'язна професійна ідентичність».

Отже, як бачимо, результати проведеного емпіричного дослідження *соціальних чинників розвитку навчальної мотивації* у студентів-психологів першого та третього курсів показали, що у студентів-першокурсників при виборі майбутньої професії переважав мотив матеріального забезпечення, професійна ідентичність здебільшого нав'язна або невизначена, вони ще роздумують про можливі варіанти професійного розвитку, приміряють на себе різні професійні ролі.

У студентів третього курсу спеціальності «Психологія» переважаючим став мотив творчої діяльності в професії. Вони мають високі і середні рівні сформованості професійної ідентичності, але в незначній кількості з них наявна криза професійного вибору та невизначеність у професійних планах.

Усі ці дані говорять про необхідність розробки заходів, що сприятимуть формуванню в студентів першого та третього курсу спеціальності «Психологія» стійкої професійної ідентичності, чітких професійних мотивів і планів.

Для діагностики *психологічних чинників розвитку навчальної мотивації* студентів спеціальності «Психологія» ми використали такі методики, як: Опитувальник «Автономність-залежність особистості у навчальній діяльності» (Г. Пригніна), Тест-опитувальник мотивації досягнення А. Мехрабіана, Методику діагностики самооцінки мотивації схвалення (шкала брехливості) Д. Марлоу і Д. Крауна [25].

Дослідження стилю навчальної діяльності студентів-психологів відбувалося за допомогою *Опитувальника «Автономність-залежність особистості у навчальній діяльності» (Г. Пригніна)*, що дало нам змогу визначити три групи студентів: «автономні», «залежні», «невизначені».

Результати діагностики стилю навчальної діяльності 26 студентів-психологів першого курсу представлені на рисунку 2.3.

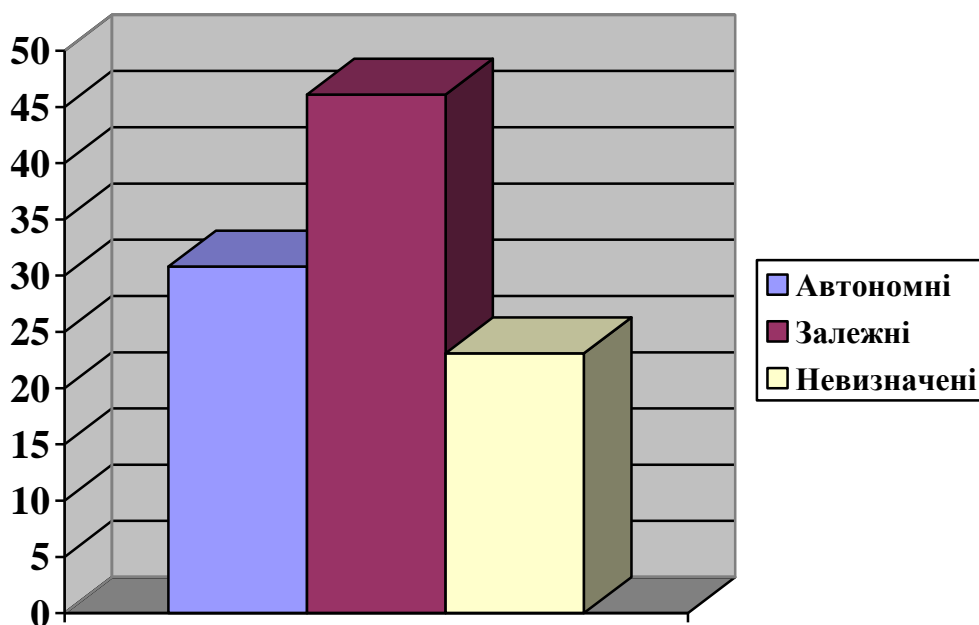


Рисунок 2.3 – Результати дослідження стилю навчальної діяльності студентів-психологів першого курсу

Отже, як бачимо з рис. 2.3, у 46,1% досліджуваних студентів-першокурсників переважає залежний стиль навчальної діяльності, що говорить про їхню залежність від вказівок і поведінки викладачів, однокурсників. 30,8% студентів виявили автономність у навчальній діяльності, незалежність думок і поведінки від оточуючих. А 23,1% досліджуваних не змогли віднести себе ні до «автономних», ні до «залежних», так як у них приблизно в однаковій мірі виражені властиві як першого, так і другого типу.

Тому результати проведеного дослідження стилю навчальної діяльності студентів-першокурсників свідчать про необхідність формування у студентів першого курсу спеціальності «Психологія» автономності мислення, навчання, поведінки тощо.

Результати діагностики стилю навчальної діяльності 34 студентів-психологів третього курсу представлені на рисунку 2.4.

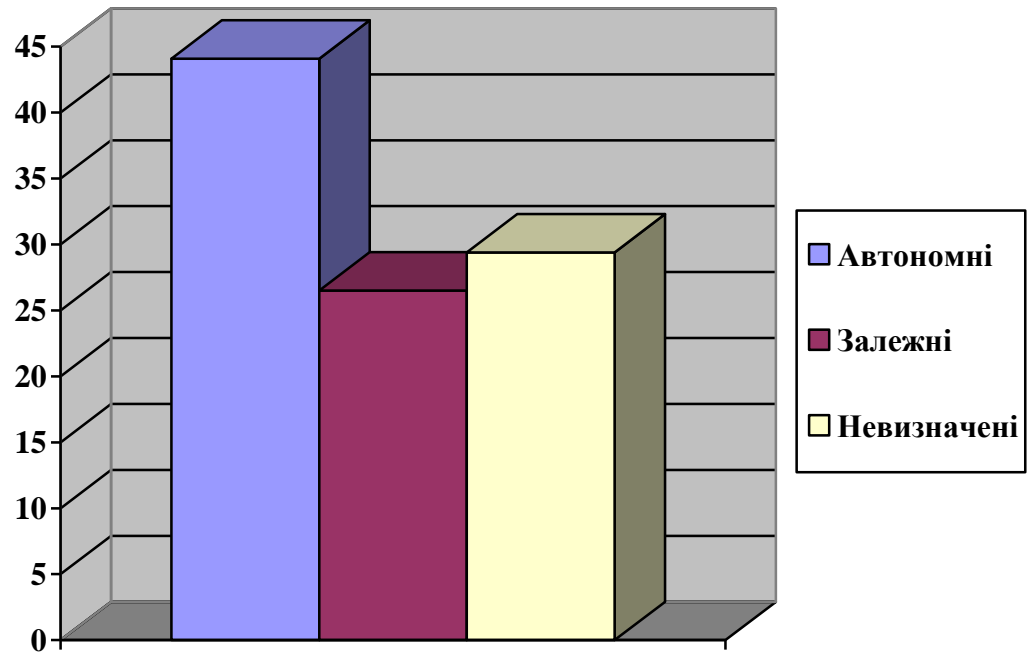


Рисунок 2.4 – Результати дослідження стилю навчальної діяльності студентів-психологів третього курсу

Як видно з рис. 2.4, студенти-психологи третього курсу здебільшого належать до автономної групи (44,1%) в навчанні. Проте 26,5% з них виявили залежний стиль навчальної діяльності, а 29,4% досліджуваних не змогли віднести себе до тієї чи іншої груп. Хоча, на відміну від студентів-першокурсників, студенти третього курсу є більш незалежними у навчанні, але теж потребують формування автономності у думках, поведінці, діяльності.

Дані дослідження за *Тестом-опитувальником мотивації досягнення А. Мехрабіана* серед студентів-першокурсників наведені на рисунку 2.5.

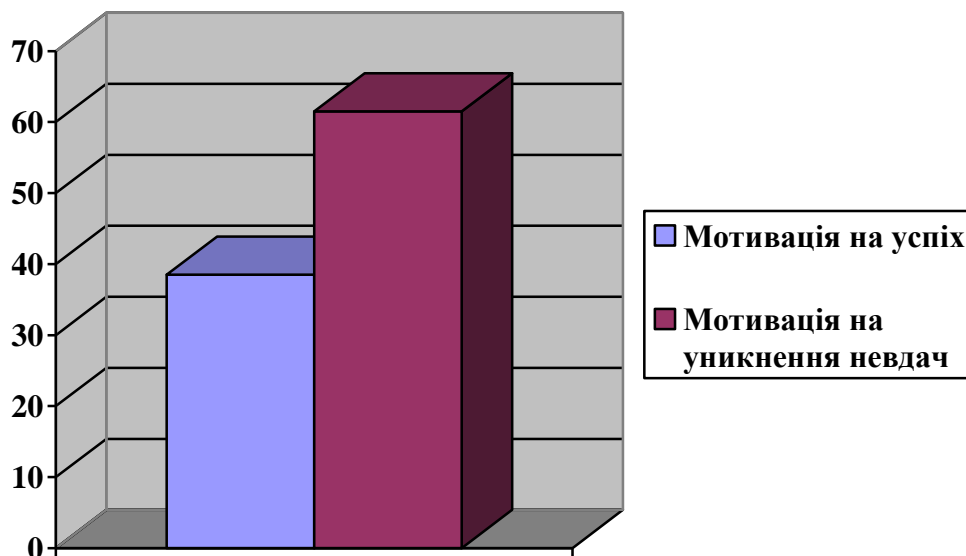


Рисунок 2.5 – Результати дослідження мотиваційних тенденцій студентів-психологів першого курсу

Як бачимо з рис. 2.5, у більшості студентів-психологів першого курсу переважає мотивація на уникнення невдачі (61,5%), що свідчить про те, що вони в навчанні намагаються, перш за все, уникнути покарання, осуду з боку викладачів, батьків, одногрупників тощо. У цих студентів підвищена тривожність, невпевненість у власних силах. Водночас, вони відповідально ставляться до виконання своєї роботи й намагаються усе робити правильно.

Результати дослідження за *Тестом-опитувальником мотивації досягнення А. Мехрабіана* серед студентів-психологів третього курсу відображені на рисунку 2.6.

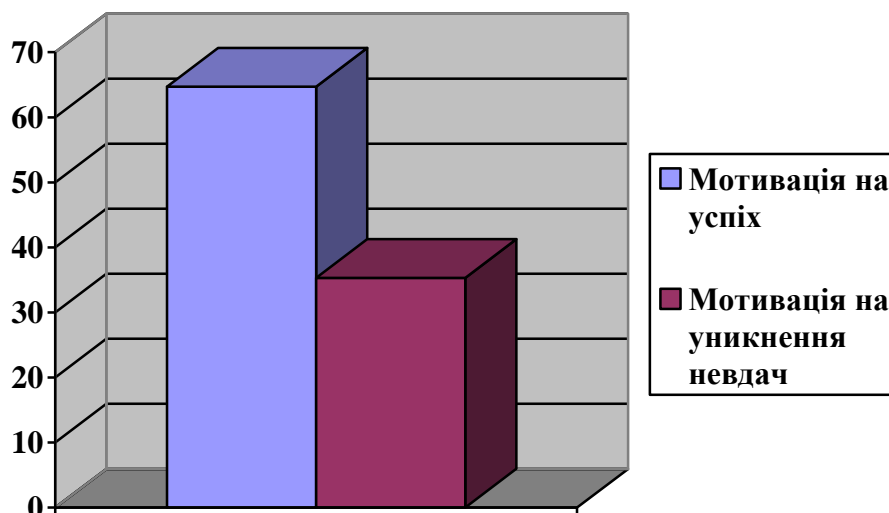


Рисунок 2.6 – Результати дослідження мотиваційних тенденцій студентів-психологів третього курсу

Дані, наведені на рис. 2.6 показують, що у більшості студентів-психологів третього курсу переважає мотивація на успіх (64,7%), що говорить про їхню впевненість у власних силах, цілеспрямованість, активність в навчанні. А в 35,3% досліджуваних студентів виявлено мотиваційну тенденцію до уникнення невдач, що свідчить про їхню невпевненість у власних силах, тривожність тощо.

На підтвердження результатів проведеного Тесту-опитувальника мотивації досягнення А. Мехрабіана ми використали *Методику діагностики самооцінки мотивації схвалення (шкала брехливості) Д. Марлоу і Д. Крауна*. За її допомогою ми з'ясували який у досліджуваних студентів рівень готовності показати себе такими, які повністю відповідають усім соціальним нормам, чи такими, які не приймають традиційні норми та надто вимогливі до себе.

Результати діагностики самооцінки мотивації схвалення серед 26 студентів-першокурсників представлені на рисунку 2.7.

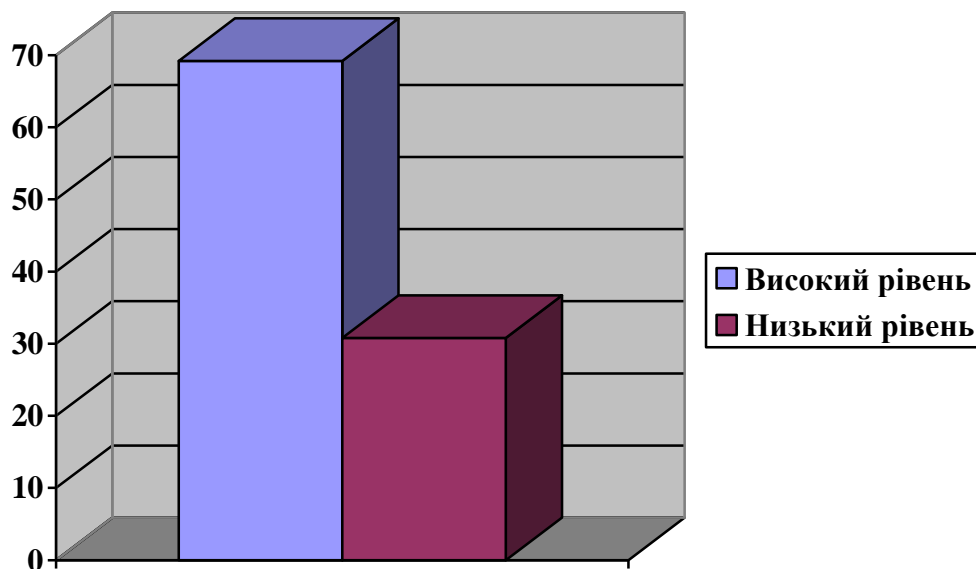


Рисунок 2.7 – Результати діагностики самооцінки мотивації схвалення студентів-психологів першого курсу

Отже, результати цього дослідження підтвердили дані попередньої методики: більшість студентів-психологів першого курсу мають високі показники мотивації схвалення (69,2%), тобто вони готові представити себе перед іншими в «найкращому світлі», прагнуть до визнання з боку оточуючих.

Результати діагностики самооцінки мотивації схвалення у студентів-психологів третього курсу показали, що мотивація схвалення знаходиться у них на нижчому рівні, ніж у їхніх колег-першокурсників. Лише 32,4% досліджуваних студентів виявили високий рівень розвитку мотивації схвалення. У інших 67,6% студентів мотивація схвалення знаходиться на низькому рівні. Це свідчить про їхню готовність не приймати усі традиційні норми, бути вимогливими до себе та представляти себе такими, якими вони є насправді.

Результати діагностики самооцінки мотивації схвалення у студентів-психологів третього курсу наведені на рисунку 2.8.

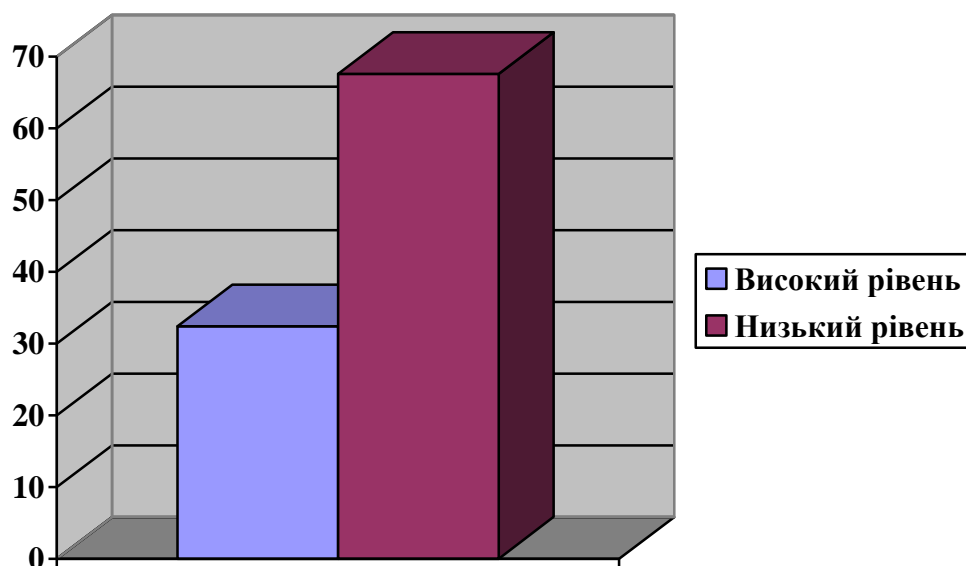


Рисунок 2.8 – Результати діагностики самооцінки мотивації схвалення студентів-психологів третього курсу

Таким чином, дослідивши *психологічні чинники* розвитку навчальної мотивації студентів, які відображаються у їхніх пізнавальних мотивах та мотивах досягнення, ми з'ясували, що студенти-психологи першого курсу, на відміну від студентів-психологів третього курсу в навчанні є залежними від вказівок і поведінки викладачів, однокурсників; проявляють підвищену тривожність, невпевненість у власних силах; намагаються, перш за все, уникнути покарання, осуду з боку викладачів, батьків, однокурсників; прагнуть показати себе такими, які повністю відповідають усім соціальним нормам; бажають похвал і визнання з боку оточуючих.

На нашу думку, це може бути пов'язано з адаптацією студентів першого курсу до навчання в ЗВО, проте все ж вважаємо, що результати проведеного емпіричного дослідження вказують на необхідність розробки заходів, що сприятимуть формування в студентів-психологів стійкої навчальної мотивації, бажання розвивати свої вміння та навички, засвоювати нові знання з обраної спеціальності.

2.3 Науково-практичні поради кураторам академічних груп з розвитку навчальної мотивації у студентської молоді

З огляду на те, що процес формування мотивів навчальної діяльності студентів розпочинається вже з перших днів їх навчання у ЗВО, на ефективність цього процесу впливає багато факторів, а саме: те, наскільки успішно і швидко студент адаптується до навчання; яким чином долає труднощі; який стиль стосунків панує в академічній групі та який який стиль спілкування куратор групи застосовує до своїх студентів.

Науковці і практики стверджують, що спілкування куратора зі студентами не повинно бути зверхнім, формальним чи маніпулятивним, а має базуватися на глибокій зацікавленості до студентів, визнанні їх права на самостійність, ініціативність.

Куратору групи з перших днів навчання варто звернути увагу на те, що деякі студенти мають докладати більше зусиль у навчанні. Адже за умови, якщо студент не встигає засвоїти навчальний матеріал, він починає втрачати бажання вчитися, з'являється зневіра в собі та своїх силах, втрачається відчуття рівноваги. Саме такі студенти потребують особливої уваги і підтримки з боку куратора групи. Куратор має вчасно виявити таких студентів і надати їм свою підтримку. Але це можливо лише тоді, коли студент відкритий до спілкування з куратором. Якщо ж студент не виявляє бажання розповісти про свої проблеми куратору, то це може призвести до того, що допомога куратора стане вже непотрібною, запізнілою.

Тому найважливіша складова процесу адаптації студентів у ЗВО – це налагодження стосунків студентів з куратором групи та викладачами. З огляду на те, що кожен викладач має свої вимоги до навчального процесу, то деякі студенти можуть не сприймати, боятися чи не поважати окремих викладачів. Вони починають не з'являтися на заняття, пропускати їх, не виконувати самостійних завдань тощо. Куратор групи повинен звернути увагу на таких

студентів, пояснити їм їхні перспективи, знайти аргументи для мотивації до навчання.

З цього приводу О. Вільгаук стверджує, що одним з дієвих методів роботи куратора з мотивації навчальної діяльності студентів є визначення їх пізнавальних та соціальних потреб. Для цього куратор повинен з'ясувати, які чинники впливають на мотивацію навчальної діяльності студентів та намагатися її активізувати відповідно до соціальних замовлень [6].

При цьому форми і методи впливу на навчальну мотивацію студентів куратор групи обирає на власний розсуд. Найбільш поширеними з них є: бесіди зі студентами на різноманітну тематику; зустрічі з батьками; організація змістовного і цікавого відпочинку студентів тощо. Куратор групи з одного боку має виявляти вимогливість, особливо щодо успішності навчання студентів, а з іншого боку – терпіння і дружнє ставлення до них. Успішність навчальної діяльності студентів у майбутньому залежить від того, наскільки ефективно працює куратор групи протягом перших місяців навчання їх в ЗВО.

Зауважимо, що куратору групи важливо формувати у студентів відповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків, розвивати їх навички до самоосвіти, самодисципліни, самоконтролю і самовдосконалення. З огляду на те, що на сьогоднішній день з'являються нові джерела виховного впливу на студентську молодь, куратор має тримати в полі зору всю життєдіяльність групи, знати про усі процеси, які відбуваються в ній, аналізувати, оцінювати і спрямовувати її життєдіяльність у потрібне русло.

Як вже зазначалося вище, куратори групи можуть використовувати різноманітні методи і форми роботи зі студентською молоддю:

- організувати зустрічі з науковцями, видатними діячами, заслуженими фахівцями, почесними громадянами міста;
- заохочувати студентів до участі в предметних олімпіадах, днях кафедри, факультета, студентських конференціях;
- відвідувати зі студентами спектаклі, кінофільми, концерти, музеї, виставки;

- організовувати колективні творчі справи, екскурсії по місту, країні;
- відвідувати гуртожитки з метою вивчення побутових умов проживання студентів;
- проводити соціально-психологічну роботу зі студентами (забезпечення в групі атмосфери психологічної довіри та підтримки).

Однією з найважливіших умов роботи куратора групи є співпраця навчального закладу та батьківських сімей студентів. У роботі з батьками куратор може використовувати різноманітні форми: індивідуальні (консультації батьків) та групові (батьківські збори, що сприяють об'єднанню спільних зусиль батьків та ЗВО у навчально-виховній роботі).

Також зауважимо, що куратор групи має бути комунікабельним та відкритим до спілкування. Він повинен багато працювати над собою та своїм саморозвитком, щоб розвинути цю рису і розвивати її протягом усього свого життя. Тільки в цьому випадку можна досягти високих результатів у навчально-виховному процесі ЗВО.

Отже, науково-практичні поради кураторам академічних груп з розвитку навчальної мотивації у студентської молоді можна звести до наступних:

1. Не обмежуватись вивченням навчальної діяльності та активності студентів, а намагатись відслідкувати їх позанавчальні інтереси, уподобання, хобі.
2. Визначати сильні якості та продуктивні сторони особистості студентів не тільки з погляду їх навчальної успішності, але й різних видів активності. Звернути увагу на них самих студентів та їх батьків.
3. Виявляти психологічні особливості студентів до вивчення тих чи інших навчальних дисциплін. Звернути увагу на них викладачів, які викладають ці дисципліни.
4. Всебічно та різносторонньо оцінювати індивідуально-психологічні особливості студентів. Необхідно з'ясувати, які чинники впливають на мотивацію навчальної діяльності студентів та намагатися її активізувати.

5. Враховувати такий індикатор розвитку навчальної мотивації студентів, як емоційний комфорт в академічній студентській групі та емоційна задоволеність навчальною діяльністю.

6. Проводити бесіди зі студентами на різноманітну тематику, налагоджувати доброзичливе спілкування.

7. Організовувати змістовний і цікавий відпочинок студентів.

8. Стимулювати індивідуальну самостійну діяльність студентів та розвивати їх навички до самодисципліни, самоконтролю і самовдосконалення.

9. Заохочувати студентів брати участь в студентських олімпіадах, наукових гуртках, науково-практичних конференціях тощо.

10. Сприяти об'єднанню спільних зусиль батьків та ЗВО у розвитку мотивації до навчання студентської молоді.

Отже, куратор академічної групи має не лише проводити виховну діяльність в групі, але й знаходити дієві і сучасні способи і методи формування в студентів мотивації до навчання. Куратор повинен бути лідером у навчальному процесі, володіти різноманітними організаційними і виховними прийомами, мати досконалу психолого-педагогічну підготовку, підтримувати та поділяти інтереси своїх студентів.

Висновки до розділу

За результатами проведеного емпіричного дослідження соціально-психологічних чинників розвитку навчальної мотивації у студентської молоді ми зробили наступні висновки:

Соціальні чинники розвитку навчальної мотивації студентської молоді пов'язані із зовнішніми (соціальними) мотивами, що виявляються в їх прагненні отримувати схвалення від оточуючих за свої дії. Для їх діагностики були застосовані наступні діагностичні методики: методика «Мотиви до професійної діяльності» С. Гріншпун та Методика визначення статусів професійної ідентичності.

За допомогою методики «Мотиви до професійної діяльності» С. Гріншпун ми з'ясували, що у більшості студентів-першокурсників при виборі майбутньої професії переважав мотив матеріального забезпечення, що свідчить про певну інфантильність цих студентів, за якої професія психолога обиралася ними лише через її високу оплату праці. У студентів третього курсу спеціальності «Психологія» переважаючим став мотив творчої діяльності, тобто професію психолога вони обрали за покликанням тому, що вона дає змогу їм відкрити свій творчий потенціал.

За результатами проведеної Методики визначення статусів професійної ідентичності ми встановили, що в переважній більшості студентів-психологів першого курсу професійна ідентичність сформована на досить низькому рівні. Про це говорять виявлені нами високі показники нав'язної ідентичності та невизначеності у професійних намірах студентів першого курсу. У студентів третього курсу спеціальності «Психологія» професійна ідентичність сформована на кращому рівні, ніж у студентів-першокурсників. Про це свідчать високі та середні показники сформованого статусу професійної ідентичності.

Для діагностики психологічних чинників розвитку навчальної мотивації студентів спеціальності «Психологія» були використані такі методики, як: Опитувальник «Автономність-залежність особистості у навчальній діяльності» (Г. Пригніна), Тест-опитувальник мотивації досягнення А. Мехрабіана, Методику діагностики самооцінки мотивації схвалення (шкала брехливості) Д. Марлоу і Д. Крауна.

Аналіз результатів проведеного Опитувальника «Автономність-залежність особистості у навчальній діяльності» (Г. Пригніна) показав, що у більшості студентів-першокурсників переважає залежний стиль навчальної діяльності, що говорить про їхню залежність від вказівок і поведінки викладачів, однокурсників. На відміну від студентів-першокурсників, студенти третього курсу є більш автономними у навчанні, але теж потребують формування автономності у думках, поведінці, діяльності.

За результатами проведеного Тесту-опитувальника мотивації досягнення А. Мехрабіана ми зробили висновок, що у більшості студентів-психологів першого курсу переважає мотивація на уникнення невдачі, що свідчить про те, що вони в навчанні намагаються уникнути покарання, осуду з боку викладачів, батьків, одногрупників тощо. На відміну від студентів першого курсу, у більшості студентів-психологів третього курсу переважає мотивація на успіх, що говорить про їхню впевненість у власних силах, цілеспрямованість, активність в навчанні.

Підтвердженням цих даних стали результати проведеної Методики діагностики самооцінки мотивації схвалення (шкала брехливості) Д. Марлоу і Д. Крауна, які показали, що більшість студентів-психологів першого курсу мають високі показники мотивації схвалення, тобто вони готові представити себе перед іншими в «найкращому світлі», прагнуть до визнання з боку оточуючих. А у переважної більшості студентів-психологів третього курсу мотивація схвалення знаходиться на нижчому рівні, ніж у їхніх колег-першокурсників, що свідчить про їхню готовність не приймати усі традиційні норми, бути вимогливими до себе та представляти себе такими, якими вони є насправді.

Отже, дослідження соціально-психологічних чинників розвитку навчальної мотивації студентів показало, що студенти-психологи першого курсу, на відміну від студентів-психологів третього курсу в навчанні є залежними від вказівок і поведінки викладачів, однокурсників; проявляють підвищену тривожність, невпевненість у власних силах; намагаються, перш за все, уникнути покарання, осуду з боку викладачів, батьків, однокурсників; прагнуть показати себе такими, які повністю відповідають усім соціальним нормам; бажають похвал і визнання з боку оточуючих; мають досить низьку професійну ідентичність та при виборі майбутньої професії здебільшого керувалися мотивами матеріального забезпечення.

Отримані результати проведеного емпіричного дослідження можуть бути пов'язані також з адаптацією студентів першого курсу до навчання в ЗВО,

проте все ж вважаємо за необхідність розробку практичних порад кураторам академічних груп з розвитку навчальної мотивації в студентській молоді.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за результатами проведеного теоретичного аналізу наукових джерел з проблеми дослідження та отриманих емпіричних даних можемо зробити наступні висновки:

Навчальна мотивація – це процес формування у студентів мотивів навчання, які спонукають їх до продуктивної пізнавальної діяльності та засвоєння змісту професійної підготовки. Основними детермінантами навчальної мотивації студентів є внутрішня та зовнішня мотивація. Внутрішньомотивована діяльність не потребує якихось заохочень, винагород, крім активності самої людини. Зовнішньомотивована діяльність ініціюється і регулюється здебільшого зовнішніми факторами.

Протягом навчання в ЗВО відбуваються зміни в розвитку навчальної мотивації студентської молоді, а саме: для навчальної мотивації студентів-першокурсників провідною є пізнавальна діяльність, а в студентів випускних курсів особливо важливою є навчально-професійна діяльність. Тому студенти-першокурсники в навчанні керуються здебільшого зовнішніми мотивами, а студенти старших курсів мають чітко сформовану внутрішню мотивацію навчання.

Розвиток навчальної мотивації у студентської молоді характеризується своїми соціально-психологічними чинниками: соціальні чинники виявляються у прагненні студента зайняти певну позицію, місце у суспільних відносинах, дістати схвалення оточуючих та заслужити у них авторитет; психологічні чинники відображаються у пізнавальних мотивах студентів (інтересу до змісту навчального матеріалу і майбутньої професійної діяльності) та мотивах досягнення, в основі яких лежить прагнення до успіху і уникнення невдач.

З огляду на визначені нами соціально-психологічні чинники розвитку навчальної мотивації студентів було проведено їх емпіричне дослідження серед майбутніх психологів, яке показало, що студенти-психологи першого курсу є залежними від вказівок і поведінки викладачів, однокурсників; проявляють підвищену тривожність, невпевненість у власних силах; намагаються, перш за

все, уникнути покарання, осуду з боку викладачів, батьків, однокурсників; прагнуть показати себе такими, які повністю відповідають усім соціальним нормам; бажають похвал і визнання з боку оточуючих; мають досить низьку професійну ідентичність та при виборі майбутньої професії здебільшого керувалися мотивами матеріального забезпечення.

У студентів-психологів третього курсу при виборі майбутньої спеціальності домінуючим став мотив творчої діяльності, тобто професію психолога вони обрали тому, що вона дає змогу їм відкрити свій творчий потенціал; професійна ідентичність сформована на досить високому рівні; мотивація схвалення знаходиться на низькому рівні, що свідчить про їхню готовність не приймати усі традиційні норми, бути вимогливими до себе та показувати себе такими, якими вони є насправді.

Отже, отримані дані емпіричного дослідження засвідчили, що студенти-психологи першого курсу в навчанні керуються здебільшого зовнішніми мотивами: прагненнями отримати похвалу і визнання з боку оточуючих та уникнути покарання, осуду, невдачі; потребами відповідати усім соціальним нормам. А студенти-психологи третього курсу мають чітко сформовану внутрішню мотивацію навчання: бажання опанувати професію, стати хорошим фахівцем, отримувати задоволення від обраної спеціальності.

За результатами проведеного емпіричного дослідження соціально-психологічних чинників розвитку мотивації до навчання студентів нами були розроблені науково-практичні поради кураторам академічних груп з розвитку навчальної мотивації у студентської молоді.

Таким чином, мета нашого дослідження досягнута, а гіпотеза цілком підтвердилася.